ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئالتە شەھەرگە سەپەر

نەزەر غوجا ئابدۇسەمەت

(ئىيۇل خاتىرەمدىن)

ئۆتكەن يىللارنىڭ قايغۇ ۋە ھەسرەتلىرىنى كەتكۈزۈپ قەلبىمگە بىر ئاز تەسەللى بېرىش مەخسىتى بىلەن بىر نەچچە كۈن سەپەردە بولماقنى ئارزۇ قىلدىم. بۇگۈن 4 - يانۋار. 5 - 6 ھەمراھىم بىلەن ئالتە شەھەر تەرەپكە راۋان بولدۇم. تېكەسىنىڭ كەڭ دالاسىغا كەلدىم. بۇ يەردە مەدەنىيەت ئالامىتى ئەسلا كۆرۈنمىدى. ھەر بىر نەرسە تەبىئىي ھالىتى بويىچە ئىدى. كۆز كېلىپ قاياپ تۇرغان ئىنسانلار، مەھەللىلەرنىڭ ئالا - يېشىل دەرەخلىرى يوق، تىپ - تىنچ ۋە سەكسەن. يالغۇز تۇزلەڭ ئوتتۇرىسىدىلا موڭغۇللارنىڭ بىر گۇزەل، ۋەزمىن ئىبادەتخانىسى بىلەن موڭغۇل بالىلىرىنىڭ ئاندا - ساندا «ئاي، ئوي، ئۆي» — دېگەن مۇڭلۇق تاۋۇشلىرى تەبىئەتكە بىر تۇرلۇك ئۆزگىرىش بېرىپ تۇراتتى.

يولۇچىلار ئاستا ۋە سالماق ماڭماقتا. كۈن نۇرىمۇ ئاستا - ئاستا غايىب بولۇشقا باشلىدى. بۇ ئارىلىقتا ئاخشام ۋاقتى بولغانىكەن، بىزمۇ ھېلىقى ئىبادەتخانىغا يېقىن بىر جايدىن ئورۇن ئالدۇق. كېچىنىڭ زۇلمىتى غايىب بولۇپ تاڭ نۇرىنى ئالەمگە چاچتى. موڭغۇل سۈمبىسىدىن جاڭ - جۇڭ دېگەن تاۋۇشلار مۇناقلارنى ئىبادەتكە چاقىرغان چاغدا ئىككىنچى بىر تەرەپتىن مۇڭلۇق تاۋۇش بىلەن ئەزان ساداسى ياڭرىماقتا ئىدى. بىزمۇ مۇنداق بىر سۈمبىدە ئەزان ساداسىنى ئاڭلىغانلىقىمىزنىڭ خۇشاللىقىدا ئالدىراشلىق بىلەن ھەسرەپ - ھۆمىدەپ ئىبادەتخانىزنى بەجا كەلتۈردۇق. شۇ ئەسنادا بىر تۈركۈم كارۋانغا ئۇچراشتۇق. بۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا بىز ئاشىدىغان مۇز داۋان ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىمىش. خۇدا ساقلىسۇن، داۋان ئۈستىدە قار - بوران ۋە شۇڭىرغان بولسا ھەممىمىز ھالاك بولارمىشمىز. يالغۇز خۇدا ئوڭشاپ، «مۇزارت غوجام» مەدەت قىلسىلا سالامەت ئۆتۈپ كېتىشكە مۇمكىن ئىكەن (مۇزارت غوجام تىرىكمىش). بولمىسا گۇنايى بار بەندىلەرگە «مۇزارت غوجام» ئەسلا يول بەرمەيدىكەنمىش. ئەمدى بۇ ۋاقىتلاردا «مۇزارت غوجام» بىر ئاز يۇڭاشلاپ قالغانمۇ نېمە ئۇچۇندۇر، بەزى بۇزۇق ئادەملەرمۇ ئاشالىغانمىش. بىز ھامان ئىلگىرىلىمەكتىمىز. قەلبىمىزدە ئۆتكەنكى گۇنا قىلمىش - ئەتمىشلىرىمىزنى ئەسلىمەكتە ئىدۇق. ئالدىمىزدىكى قورقۇنچلۇق تاغ تۆپىسىدە قار ۋە شۇڭىرغان غۇيۇلداپ تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ كۆڭلىمىز دەھشەتكە چۈشەتتى. خىياللار ھالاكەت چوڭقۇرىغا ئاغدۇرۇپ، ئىتتەرمەكتە ئىدى. ئاغىنىلىرىمىز بەك چوڭقۇر خىيال دەريياسىغا چۆمۈلگەن ھالدا ئاستا ماڭماقتا ئىدى. ئۇن - تۇن يوق ئاخىر موزارتقا يەتتۇق.

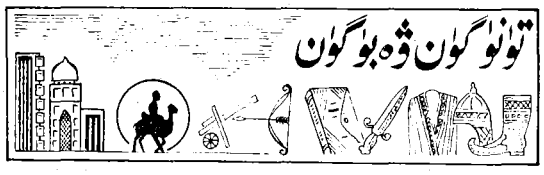

① ئۆتكەن سەنەدە ئومۇمىي ئىسلام ئالىمىگە كەلگەن مۇشتەرىك قايغۇلار بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خۇسۇسىي قايغۇلارمۇ بولدى. ئەزىز ئاتام ئابدۇسەمەت، 4 ياشلىق ئوغلۇم رىزا ئىنىسى بىلەن ۋاپات قىلدى. ئۆلۈم دېگەن قانداق قاتتىق قايغۇلۇق - ھە!

ئوك تەرەپتىن چىقىۋاتقان شۇنرغان بىرئاز راھەتسىز بولسىمۇ، ئانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ كۆڭلىمىز خۇش ئەمەس ئىدى. ئاللىنېمىلەرگىدۇ بەك رەنجىپ، نېمىلەردىندۇ كۆڭۈل شۇركىنەتتى. بىز كۆن بويى هامان مۇز ئۇستىدە مېڭىۋەردۇق. شەرق ۋە غەرب تەرىپىمىزنى ئورنۇالغان ئەينەكتەك كۆپ - كۆك مۇزتاغ ئۇستىدە قار - شۇنرغان چىقىپ تۇراتتى. هە ئاستىمىزدا بولسا جەھەننەم چوڭقۇرى، خىيالىي هېكايىلەردىلا بولۇشى مۇمكىن بولغان جىن - شەيتان ئوردىلىرى، ئاللىقاچانكى زامانىلاردا بۇ يەردە بىر قېرى جادۇگەر موماي ۋە بىر ئەجدىها بولغانمىش. جادۇگەر موماي جادۇ قىلغانسىرى مۇز كۆتۇرۇلۇپ كېتەرمىش. ئەجدىهامۇ تىنچ ياتماسمىش. مانا شۇنداق ۋاقىتلارنىڭ بىرىدە ئۇيغۇر باتۇرلىرىدىن بىرى چىن تۆمۇر باتۇر ئاق بوز ئېتىنى مىنىپ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ، بۇ جادۇگەر موماي بىلەن ئەجدىهانى ئۆلتۇرۇپتۇ - دە ئالتە شەھەرگە يول ئېچىپتۇ. خەيرىلىك سەپەر.

هەر نەرسە بولسىمۇ مۇز ئۇستىدە هامان كېتىپ بارىمىز. ئادەملەر بىر بىرىگە ئەگىشىپ ماڭاتتى. قاتار تىزىلغان تۇرك مۇهاجىرلىرى يالاڭ - يالىڭاچ، ئاچ - زېرىن، بالا - چاقا، قېرى - چۈرە هەممىسى پىيادە، بەزىلىرى هالسىزلىقتىن سەنتۈرۈلۈپ، ئۇياق - بۇياقتا دەلدەڭشىپ كېتىپ باراتتى. بۇ يەردە گۈناهلىق بەندىلەرنىڭ بىرىنىڭ جەسىدىنى تاش تۇۋىگە تاشلاپ كەتكىنىنى كۆردۈم.

ئەي كىتاب ئوقۇغۇچىسى قېرىنداشلار تۇرك مۇهاجىرلىرى دېسەك، بالقانلىقلارنىڭ زۇلمىدىن قاچقان رۇس ئېلى تۇركلىرى ئېسىڭلارغا كېلىۋاتامدۇ؟ خەير، بۇ يەردە بالقانلىقلار يوق. لېكىن بالقانلىقلاردىنمۇ زالىم بىر كۈچ بارکى، ئۇ بولسا يوقسۇلۇق، نامراتلىق ۋە مەئىشەت تارلىقى، هە ئەيەندىم ئالتە شەھەرنىڭ بەش بالىلىق بىر ئائىلىسىدە بىر ئانا بالىلىرىغا قارايدۇ. ئۇلارنى بەزلەيدۇ. ئاتا بالىلارغا ئوزۇق ئىزدەپ بازارغا چىقىدۇ، لېكىن كۆن بويى قايتقىنى يوق. بالىلار ئۆتكەن كۈنى كېچىسى بىر پارچىدىن نان يېگەنىدى. كۈن بويى هېچ نەرسە يېمىدى. بىچارە بالىلار ئانىسىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئىڭرىشىدۇ. شەپقەتلىك ئانا يەنە بىر تۇرلۇك يالغان سۆزلەر بىلەن بالىلىرىنى بەزلەيدۇ. قوشنا ئەخمەتتىن ئۆتنە نان ئېلىپ تۇرار ئىدى. بۇگۈن ئۇلاردىمۇ نان يوق. «قوزىلىرىم ئاتاڭ نان ئېلىپ كېلىدۇ» - دەپ يىغلاپ - يىغلاپ بالىلىرىنى بەزلەيدۇ. لېكىن ئۆزى 2 كۈندىن بېرى توزۇكرەك تاماق يېمىگەنلىكتىن، كۆزلىرى گىرەمسەن بولۇپ ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى كۆرەمەيتتى ۋە پۈتلىرى تىترەيتتى. ئاتا كۈن بويى ئىشلەپ تاپقان پۇلى هېسابىغا (ئالتە تىيىن) بازاردىن نان ئېلىپ ئالدىراپ - سالدىراپ ئۆيگە قايتىدۇ. بۇ چاغدا بۇ ئائىلە ئىچىدىكى خۇشاللىق خۇرسەنلىكنى تەسۋىرلەش مۇمكىن ئەمەس. قاراڭلارچۇ، 6 تىيىنغا 6 كىشى قانداق خۇشال بولىدۇ! بۇ ئاجىزلارنىڭ ئىچكەن تاماقلىرىنى ۋە ئۆي - تۇرمۇشلىرىنى چۈشىنىڭ. خۇدا كۆرسەتمىسۇن، بۇ ئائىلىدە ئاتا بولغۇچى بىرلا كۈن ئاغرىپ قالسا قىيامەت هازىر ئەمەسمۇ. دېمەك، بۇنداق جاپانى كۆتۇرەلمىگەن، ئازغىنا بولسىمۇ دۇنيادا ياشاشنى خالىغان ئۇيغۇرلار قىش ئوتتۇرىلىرىدا بالا - چاقىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئىختىيارسىز ئىلى ۋىلايىتىگە هىجرەت قىلىدۇ. تەبىئىيكى، بالىلارغا سوغاقتىن ساقلانغىدەك ئەڭلى - ئاياغ، كىيىم - كېچەك يوق. يولغا يېتەرلىك ئوزۇق كۆپ ئەمەس. سوغاق بولسىمۇ 3 ياشلىق ئوغلى ۋە 3 ئايلىق قىزىنى ئۇستىدىكى كىيىملىرى بىلەن ئوراپ، ئۇلارغا سوغۇق تېگمەپ قېلىشتىن ساقلاپ قالاتتى. بىچارىلەر ئۆزلىرى بىرلا قار - شۇنرغان بولسا كۈزنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش تۆكۈلۈپ كېتەتتى.

مانا قېرىنداش، مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىمدىن كۆرە «مۇزارت غوجامۇ» مۇنداق «گۈناهلىق» بەندىلەرنى داۋاندىن ئۆتكۈزمەسلىكى هەقتە. «هۆكۈمەت نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ بۇ مۇهاجىرلارغا بىر تۇرلۇك قولايلىق ئىشلارنى قىلماسمۇ؟» دېيىشىمىز مۇمكىن.

تۇگەل تۆت ئەتراپ تاغ ئىچىدە مېڭىپ، بەك هارغان بولساقمۇ، ئارام ئالغۇدەك جاي تاپالمىدۇق.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بۇگۈن 11 - يانۋار كۈنى، ئوك تەرىپىمىزدىن بىر يورۇق كۆرۈندى. بۇ بولسىمۇ ئوچۇق دالىغا چىقىشىمىزدىن دالالەت بېرەتتى. كۈنمۇ سوغۇق ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىنكى يۇرۇش كۆڭۈللۈك بولۇپ، ئاستا مېڭىپ، زېرىككەن ئاتلارمۇ چاپسانراق مېڭىشقا باشلىدى. ھە، قېرىنداشلار، يۇرۇڭلار دەپ ھامان ماڭماقتا. تىك تاغلار ئارىسىدىكى ساينىڭ ئاغزىغا يېتەلمەيمىز. بۇ ئارىدا ئاخشام ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. يەتتۇق، ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدۇ. ئىككى تاغ ئارىسى سېپىل بىلەن تورالغانىدى. يالغۇز ئوتتۇرىدىلا بىر تۆشۈك بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. شۇ يەرگە باردۇق. بۇ ئالتە شەھەرگە چىقىدىغان قاپقا ئىدى. قاپقىدىن كىرىشىمىز بىلەن بىر مەمۇر چوڭچىلىق قىلىپ، خۇددى بىزدىن تازىم، ھۆرمەت كۈتكەندەك تۇراتتى. لېكىن بىز تازىم بېرىش ئورنىغا تېزدىن يول خېتىمىزنى چىقاردۇق. مەمۇر بىزنىڭ رۇسىيە پۇخراسى ئىكەنلىكىمىزنى بىلگەندىن كېيىن، بىزگە دەرھال خۇش كەلدىڭلار دېدى. قورغان ئىچىدە يەنە بىر ئۇيغۇر ئەمەلدار كۆرۈندى. ئەتراپىمىزغا قارىساق قورغان بۇزۇلغان، 2، 3 ئۆيلا تۇزۇك تۇرۇپتۇ. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، بۇ شەھەر ۋە سېپىلنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ناھايىتى ئېتىبار بىلەن مەھكەم ياسالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا چىڭ ھۆكۈمىتى مەملىكەت ئوتتۇرىسىغا مۇشۇنداق بىر سېپىل ۋە شەھەر سېلىشقا مەجبۇر بولغانىكەن. مۇنداق بىر بۇيۇك شەھەرنى 2 نەپەر مەمۇر ئۇچۇنلا ياسىغانمۇ؟ بۇ كۈندە نېمە ئۈچۈن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغان؟ بۇنىڭغا ئەقلىمىز يەتمەي سورىساق بۇ سېپىل - قورغانلارنى قەشقەر ھاكىملىرىدىن بەدەۋلەت جانابلىرى ياسىتانكەن. ئۇ ئىلى تەرەپتىن خاتىرجەم بولۇش ئۈچۈن ئىككى تاغ ئارىسىنى سېپىل بىلەن توساتقان ۋە يەنە شۇ شەھەردە 500 مۇنتىزىم قوراللىق ئەسكەر تۇرغۇزغانىكەن.

خىيالغا چۆمدۇق. ئۇ زات بۇ سېپىل بىلەن شەھەرنى قانداق بۇيۇك ئوي ۋە ھېسسىياتلار بىلەن ياساتقان بولغىيتى؟ بىز گويا XIX ئەسىرگە قايتقاندەك بولدۇق. قورغان دەرۋازىسىدىن شۇنداق خىياللار بىلەن چىقتۇق. خوش، ئازادلىق ئەسىرى. بۇگۈن قىزىل بۇلاق مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدۇق. ھەيران قالدۇق. بىر خانىگە ئورۇنلاشتۇق. خانە ئىگىسىمۇ «خۇش كەلدىڭىز، ساپ كەلدىڭىز»، سۆزلىرى بىلەن تەكلىپ ئېتىپ، ئۇچۇق چىراي قوبۇل قىلدى. مۇنداق مېھماندوستلۇق ئۇيغۇر خەلقىغە خاس بولغان بىر خىسلەتتۇر. ئاخىر قىزىل بۇلاقتا مەكتەپ بولمىسىمۇ چىرايلىققىنە بىر خانىقا بار ئىكەن. سورىساق «بىزلەر ئاخىرەت ئادەملىرى بولغانلىقىمىز ئۈچۈن دۇنيا مەكتىپى نېمىگە لازىم دېدۇق» — دەيدۇ.

جام شەھىرى

ئەمدى ئاقسۇدىن 30 چاقىرىم نېرىدىكى جام شەھىرىدە بولدۇق. بۇ خېلى چوڭ ئىسلام شەھىرى ئىكەن. جامنىڭ ئۆزىگە لايىق بازىرى بولۇپ، دۇشەنبە ئومۇمىي بازار كۈنى ھېسابلىنىدىكەن. بۇ كۈنى كوچىلار ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ۋە سىرتتىن كەلگەن خەلق بىلەن لىق تولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەتراپتىكى خەلق توغرىسىدا بىر قەدەر مەلۇمات ئېلىشقا بولىدىكەن. بۇ ئەتراپتىكى ئادەملەر توغرا، ساپ دىل، ساددا، يالغان سۆزلىمەس، دۇنيا ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئادەملەر. قىسقىسى، بۇنىڭدىن مىڭ يىل ئاۋۋال قانداق ياشىسا ھازىرمۇ شۇنداق ياشاپ تۇرۇپتۇ. بۇ يەردە مەھەللە ئىمامىنىڭ باشقۇرۇشىدا بىر مەكتەپ بار بولسىمۇ، بۇ تەرەپلەردە مەتبۇئات بولمىغانلىقتىن ھەزرىتى نوھتىن قالغان تاختا پارچىلىرىغا يېزىپ ئوقۇيدىكەن.

بۇ يەردە نورۇز ھەپتىلەرچە مەيرەم قىلىنىدىكەن. بىزنىڭ بېرىشىمىزمۇ نورۇز مەيرىمىگە توغرا كەلگەنلىكتىن ھەقىقىي نەق ئەھۋالىنى كۆردۇق. خوتۇن - قىزلار، ئەر - ئوغۇللار ھەممىسى بىرگە چوقا گۈلەڭگۈچ، كىچىكلىرى ئۈچقۇچلارغا ئويناشىپ يۇرۇشەتتى. بۇ يەردىكى ئاياللارنى، قىزلارنى نامەھرەم دەپ كەمستىلىشلەر يوقكەن. كەچقۇرۇن چوڭلار ئوغلاق تارتىشماقتا. كىچىكلىرى مىللىي ئويۇنلارنى ئويناماقتا ئىدى. بىز ئالتە شەھەر خەلقىنىڭ يېڭى يىلنى مۇنداق قىزغىنلىق ۋە خۇشاللىق بىلەن قارشى ئېلىپ، ھەپتىلەرچە مەيرەم

ئويىنىشىغا ھەيران بولدۇق. بۇ بىچارە خەلقنىڭ ئۆلۈكلەرگە تىرىكلەردىن زىيادە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىگە بىزلەر گۇۋاھ قاتارىدا شاھىد بولدۇق. پېقىر - ئاجىزلارنى ھەم جىنس ئەھۋاللىرىنى كۆرۈپ، قايغۇرۇپ تۇرغىنىمدا، بىر بوۋاي بەدەۋلەت دەۋرىنى بەك پارلاق تەسۋىرلىدى. ئۇ زاماندا بۇ دىيار ئاۋات ۋە مەمۇر، كەمبەغەلچىلىك، مىسكىنلىك يوق، ئاھالە باي ۋە ئوقەتچان، ياخشى ياشايدىكەن. مەمۇرلىرى بۇگۈنكى چىڭ مەمۇرلىرىگە ئوخشاش خەلقنى تالاش بۇياقتا تۇرسۇن ئاھالە تەرىپىدىن بېرىلگەن پۇلنىمۇ قوبۇل قىلمايدىكەن. ناۋادا بىرلىرى خاتالىشىپ قوبۇل قىلسا قاتتىق قوللۇق بەدەۋلەتتىن جازاسىنى ئالاتتىكەن. شەھەرلەر پاكىز ۋە تازا، ھەر يەرلەردە ئومۇمىي ھاممام. ئەسكەر مۇنتەزىم، يىگىت ئەسكەرلەر ئاتلىق، سەرۋازلىرى پىيادە، ئەسكەر كىيىمى بىر تۈرلۈك تۆمۈر رەڭلىك ماۋۇت چاپان.

قول ئاستىدىكى مۇنتىزىم ئەسكەر 82 مىڭ ھېسابلىنىدۇ.

ئەسكەر مەنسەپلىرى: يۈز بېگى، پەنسات دادخۇۋا، دادخۇۋا دېگەنلىرى ئەسكەر ھەم پۇقرا بېگى. بۇنىڭ قول ئاستىدا 5 - 6 پانسات ئەسكىرى بار. بىرەر بۈيۈك شەھەر پۇقراسى ئەسكەرگە كېرەكلىك ھەممە نەرسىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. بەدەۋلەت ھوزۇرىدا مەھرەم، ياساۋۇل، مۇلازىم ۋە بارچە چوڭ - كىچىك مەمۇرلار دائىم بولۇپ تۇراتتى. ئوغلۇم، خۇلاسە شۇكى، ئۇ بەك كۈچلۈك پادىشاھ ئىدى. ئۇنداق بولسا مانجۇلاردىن نېمە سەۋبتىن يېڭىلگەنىكەن؟ مانجۇ بىلەن سوقۇشسا يېڭىلمەس ئىدى. بىراق تەلەي شۇنداقتۇر. بەدەۋلەت ئوغا ئىچىپ ئۆلدى. قالغانلىرى چىن دۆۋلىتى بىلەن سوقۇشۇش ئورنىغا ئۆز ئارا تالاش - تارتىش قىلدى. چىڭ چېرىكلىرى سوقۇشماستىنلا دۆۋلەتكە ئىگە بولدى.

بەدەۋلەتنىڭ ئوغا ئىچىپ ئۆلۈشىنىڭ سەۋەبى نېمىدىن؟ شۇ مەزگىلدە چىڭ چېرىكلىرى بەدەۋلەتنىڭ تۇرپاندا تۇرغان 17 پانسات ئەسكىرىنى مۇھاسىرىگە ئالغان. بۇلارغا ئەسىرگە چۈشكەنلەردىن ئۆزبېك ئۇرۇقى بولسا ھەممىسىنى قىلىچتىن ئۆتكۈزگەن. ئالتە شەھەر ئاھالىسىدىن بولغانلارنى ئەكسىچە ئازاد ئەتكەن. بۇ خەۋەر بەدەۋلەت ھەزرىتىنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ. ئۇ بۇ چاغدا كورلىدا ئىدى. بۇ ۋەقەدىن ئۇ بەك قايغۇردى. مانجۇلار بىلەن ئالتە شەھەر ئاھالىسىنىڭ گېپى بىرمىكىن دەپ گۇمان قىلدى. ئۇ تېزدىن تۇرپان ئەسكەرلىرىگە قوماندان بولغان بىر ئوغلى بىلەن بىر تۆرەمنى (بوۋاي ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قالغان) قايتىشقا بۇيرۇق يازىدۇ. بىراق ئۇلار قايتمايدۇ. سەۋەبى: قايتساق «شۇنچە نۇرغۇن ئەسكەر بىلەن سوقۇشماي، نېمە ئۈچۈن مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالدىڭلار» دەپ بىرەر گەپلەرگە ئۇچرايمىز ئېھتىمال دەپ قورققىنىدىن كەلمەي قالدى. بۇنىڭغا بەدەۋلەت بەك خاپا بولدى. ئۆز ئوغلىنىڭ ئەمىرگە بويسۇنمىغانلىقىنى ئېغىر ئېلىپ، ئۆزىنىڭ ئىقبال چولپىنىنىڭ ئۆچكىنىنى جەزىم قىلدىدە زەھەر ئىچىپ ئۆلدى. ئەرنى نومۇس ئۆلتۈرىدۇ دەيدۇ (بەدەۋلەت چىڭ چېرىكلىرىگە قارشى چىقىپ سوقۇشسا شۈبھىسىز يەڭگەن بولاتتى). «ئالتە شەھەر بەگلىرىدىن بىرى تەرىپىدىن ئوغا بېرىلدى دېگەن يالغان گەپمىكەن؟ ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. بەدەۋلەت بەك ئېھتىياتچان ئادەم ئىدى. مۇنداق گۇمانلىق چاغلاردا ئەمەس، تېچلىق زامانىدىمۇ ناھايىتى ساق بولاتتى. ئاشپەز ئاشنى ھازىرلاپ كەلتۈرگەندە ئاۋۋال ئۆزىگە سېلىنغان تاماقتىن ئۇنى ئېغىز تەككۈزۈپ، كېيىن ئۆزى يەيتتى. مەن بەدەۋلەتنىڭ مەھرەملىرىدىندۇرمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن باشقا بىرى زەھەر بېرىپ ئۆلتۈردى دېگەن سۆز توغرا ئەمەس» دەيدۇ بوۋاي. بۇ ھالدا ئالتە شەھەر ئاھالىسى ھەققىدە مەن بىرەر سۆز ئاچاي دېگەنىدىم. بوۋاي: «ئوغلۇم، سىزمۇ ئالتە شەھەر ئاھالىسىدىنسىز، ھە، سىلەرنىڭ ئىلى ئۆلكىسىگە كۆچۈپ بارغىنىڭلارغا 4، 5 ئەۋلاد ئۆتتى، شۇنداقمۇ؟ ھە شۇنداق. چىڭ دۆلىتى ئىلىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇ تەرەپنى ئاۋات، مەمۇر ئەيلەپ، مەدەنىيلەشتۈرمەك ئۈچۈن بۇندىن كۆچمەن كۆچۈرۈشنى ئويلىغان، خاندىن ئىلى ۋىلايىتىگە ھىجرەت ئەتكۈچىلەرگە تۈرلۈك مۇكاپات ۋە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىمتىيازلار ۋەدە بېرىلگەن. بۇيرۇق چىققان. بۇنىڭغا قىزىقىپ، ھىجرەت ئەتكۈچىلەر كۆپەيگەن. بۇنىڭدا بايلار، بەگلەر ئۆز ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئۆز بالا - چاقىسىنى كۆچۈرۈشكە تىرىشقان. ھەممىسى شۇنداقلاردىن كۆچكەن. مۇھاجىرلارغا شۇنداق ئەركىنلىك بېرىلگەنكى، بىر يىگىت بىروۋنىڭ قىزىنى «مەن ئالىمەن، يۇر» دېسە قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قارشى تۇرالمايتتى» ، — دېدى. بۇۋاي سۆز ئارىسىدا ئىلىنىڭ ئىلى دەپ ئاتىلىش سەۋەبى توغرىسىدا مۇھتەرەم خالىدىن ھەزرەتنىڭ «تارىخى خەمسىيە» سىدىكى ھېكايىنىمۇ قوشۇمچە قىلىپ ئۆتتى. بۇ راستىنلا مۇئەررىخ بوۋاي ئىكەن. بۇغراخان ۋە يۈسۈپ قادىرخانلار ھەققىدە بىر مۇنچە سۆزلەرنى قىلدى. ئەمدى ئىسمىنى ئېيتاي: بۇ تۇرداخۇن بوۋا ئىدى.

ئاقسۇ

بۈگۈن 20 - يانۋار كۈنى ئاقسۇ شەھىرىگە كەلدۇق. ئاقسۇ بەك قەدىمىي شەھەرلەردىن بولۇپ بۇرۇنقى زامانلاردا ئۇيغۇرخانلىرىمۇ تۇرغانمىش. يالغۇز 900 - يىللىرى ئەتراپىدا ئابابەكرى دېگەن بىر خان بۇ شەھەر ئاھالىسىنى ئەخمەتخان دېگەن بىرىگە تەرەپدارلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن تولا قىرغۇزغان. يەنە سالامەت قالغانلارنىڭ ھەممىسىنى سۈرگۈن قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاقسۇ 16 يىل ئەتراپىدا خارابلىقتا تۇرغان. كېيىن سۇلتان سەئىد دېگەن كىشى خانلىققا ئولتۇرغاندىن كېيىن، باشقا ئەتراپ شەھەرلىرىدىن مۇھاجىرلارنى كۆچۈرۈپ ئولتۇراقلاشتۇرغان. سۇلتان سەئىد ئاقسۇ خەلقىدىن 10 يىل ئۆپچۈرىسىدە پادىشاھلىق ئالۋان - ياساق ئالمىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇ يېڭىدىن ئاۋات بولغان. مۇئەررىخلەرنىڭ ئاقسۇ خەلقى پىتراڭغۇ، پاراكەندە دېگەنلىرىنىڭ مەنىسى شۇ بولسا كېرەك. ئاقسۇ كىشىنى جەلپ قىلغۇدەك خوش مەنزىرىلىك شەھەر ئەمەس. پەقەت ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ چىققان جايى بولغىنى ئۈچۈنلا خۇش كۆرۈنىدۇ. كوچىلىرى مۇقىم ۋە تەرتىپلىك ئەمەس، كوچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك رەتسىز ۋە تارقاق. شەھەردە گۈزەلرەك ياسالغان بىرمۇ ئىمارەت يوق. ھەممە ئادەم دالانلىرىدا يۇرىدۇ. گەمىگە ئوخشاش خانىلاردا كىشىلەر روھسىز، چۈشكۈن، نامرات ۋە مىسكىنلىك تەرىپى بېتەرلىك. ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشلىرى سۇس. ئەكسىچە ئىشانلىرىمىز بەك كۆچلۈك، ھۈنەر - سانائەت كۆپتىن بېرى يوق. ئەمما دېھقانچىلىقى ئۆز لايىقىدا، ئاش ۋە ئىش ئەرزان. پەخىش ۋە پاھىشۋازلىق خەۋپلىك. كەمبەغەلچىلىك نەتىجىسىدە پاھىشىلىرىنىڭ سانى كۈندىن - كۈنگە ئۆسمەكتە. موللىلاردا بۇنىڭغا قارشى تۇرغىدەك ئىقتىدار يوق. ئېھتىمال ھۆكۈمەت ئەھمىيەت بەرمىگەندۇ. بۇ يەردىكى مەمۇرلار «ھارۋا سۇنسا ئوتۇن، ئۆكۈز ئۆلسە گۆش» بولىدۇ دەپ قاراپ تۇرىدۇ. پاھىشىلەرگە پاھىشخانىلار يوق. شۇڭلاشقا پاھىشىلەر تۇڭگان سارايلىرىدا مۇستەقىل ياشايدۇ. يېنىغا بارساڭ ھامان نازلىنىپ، ئاشىق - مەشۇق قوشاقلىرىنى ئېيتىدۇ. بۇلارنى كۆرۈپ ئۆز - ئۆزىڭدىن خورلىنىسەن. خۇسۇسەن ماڭا ئوخشاش باشقا يەردە ئۆسكەن بىر كىشىگە بۇلارنىڭ قىلمىقلىرى بەك غۇربەت ۋە يات تۇيۇلىدىكەن. بۇلارنىڭ ئومۇمەن مۇئامىلىلىرى چىنلىقلار بىلەن بولغانلىقتىن، ھەممىسى بەكمۇ بولۇپ، بازارلاردىن قىز يوقىلىدىكەن. شۇڭا بىر ئاز ياشراقلىرى چىنلىقلارغا ئۆيلىنىدۇ ياكى ئومۇمىي يەرلەردە قىمار ئويناپ، ئۆمۈر ئۆتكۈزىدۇ. بۇ تەرەپلەردە ۋاقىتلىق نىكاھمۇ خېلى تەرەققىي قىلغانىكەن. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى يوقسۇلىقنىڭ سەۋەبىدۇر ئاخىر. جۇڭگودا قانچە ئۆزگىرىشلەر ۋە ئىدارە ئالمىشىشلارنىڭ بۇ يەرگە ئەسلا تەسىرى يوقمىغان. ئىنقىلاب زامانىدا بىر - ئىككى بۇيۇك مەمۇر ئولتۇرۇلۇپ، ئورنىغا ئىنقىلابچىلاردىن قويۇلغان بولسىمۇ، بۇ مەمۇرلار ھېلىقى ئىدارە ئادەملىرىدىنمۇ ناچار بولغان. بۇ كۈنلەردە بۇ تەرەپ بەك قىسىنچىلىق ۋە قىيىنچىلىقتا قالغان. ئاقسۇ خەلقى تىجارەت ئىشلىرىدىمۇ بەك ناچار ئىكەن. بۇنى يەرلىك ئادەملەر ھۆكۈمەتنىڭ تۇرلۇك مالىلاردىن باجنى پۈتۈلئادده كۆپ ئالغانلىقىدىن كۆرىدۇ. كۆپتىن بىرى ئۆز ئىچىدىن خەلق مەجلىسىگە ۋەكىل سايلاپ ئەۋەتكىلار دېگەن بۇيرۇقتا بىنائەن ئاقسۇ

(ئاخىرى 64 - بەتتە)

(بېشى 48 - بەتتە)

خەلقى ئۆزلىرىدىن بىر ۋەكىل سايلاپ بەرگەن بولسىمۇ، نېمە سەۋەبتىندۇر ئۇرۇمچىدىن يۇقىرى كېتەلمىگەن. لېكىن بۇ تەرەپلەرگە بالقان سوقۇشى نەۋ تەسىر قىلغان ئوخشايدۇ. مۇتتەۋەر بىر مەزرەتنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇلار ئىستانبۇلغا 210 يامبۇ كۈمۈش يىغىپ ئەۋەتكەن. بۇ پەۋقۇلئاددە بىر ئىش. لېكىن بۇ ئاقسۇ خەلقىدە جەمئىيەت، دۇنيا، مالىيە ئىشلىرىدىن مەھرۇم ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تەرەپلەردە گېزىت ئوقۇغۇچىلار بولمىغانلىقتىن، ئاقسۇ خەلقى ئالەم ۋە ئىسلام ۋەقەلىرىدىن خەۋەردار ئەمەس. ئۇلار تۈركلەر ھەققىدە ئىلمىي ۋە قەشقەر تەرەپتىن كەلگەن ئادەملەرنىڭ مۇبالىغە خەۋەرلىرىگە ئىشىنىپ يۈرگەن. ئاقسۇدىن 10 چاقىرىم يىراقلىقتىكى ئاسق دېگەن يېڭى شەھەردە چىڭنىڭ مۇنتىزىم مېڭىپ تۇرغان پوچتا - تېلېگرافلىرى بولسىمۇ، ھازىرغىچە ئۇنىڭدىن ئۇيغۇرلار پايدىلانماي تۇرۇپتۇ.

ئاقسۇدا بۇرۇندىن قالغان ئەنجانلىقلار بولسىمۇ، قازاق، قىرغىز، نوغايلار كۆرۈنمەيدۇ. ياۋروپالىقلار تۇپتىن يوق. «نوغاي بولماي ئوڭاي بولماس» ئاخىر.

1991 - يىلى ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان «يورۇق ساھىللار» ناملىق كىتابتىن قىسقارتىپ ئېلىندى.